

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Arařtırmalar
Year: 5 - Number: 16, p. 143-149, Summer 2021

Hitit Dönemi Anadolu'sunda Zeytin Ağacı *Olive Tree in Anatolia of the Hittite Period*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.826003>

Arařtırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliř Tarihi /
Article Arrival Date
14.11.2020

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
20.04.2021

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2021

Asya Studies

Dr. Öğr. Üyesi Şükrü Ünar
Burdur Mehmet Akif Ersoy
Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü,
sukruunar@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-0724-5265>

Arş. Gör. Dr. Aslı Ünar
Burdur Mehmet Akif Ersoy
Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Arkeoloji Bölümü,
asliunar@mehmetakif.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-4722-0604>

Öz

İnsan, tarihin ilk döneminden itibaren doğanın kendisine sunmuş olduğu şartlara bağılı olarak avcı ve toplayıcı bir yaşam sürmüştür. Doğada bulunan arpa, buğday, yulaf gibi tahıllar ve meyve ağaçları çok uzun yıllar insanın temel besin kaynağı olmuştur. İlerleyen dönemlerde yerleşik hayata geçiş ile birlikte insan, tüketici pozisyonundan üretici pozisyonuna geçmiştir. İlk köy yaşantısından günümüze kadar geçen bu uzun süreçte dahi insanlar doğada kendiliğinden yetişen ya da kendilerinin yetiştirdikleri meyve ağaçlarının meyvelerini tüketmişlerdir. Hitit metinlerinde M.Ö. ikinci binyıl Anadolu'sunun bitki örtüsü hakkında geniş bilgiler edinilmektedir. Makale konumuz olan zeytin ağacı ve meyvesi zeytin 6000 bin yıl önce Mezopotamya'da ıslah edilmeye başlanmış, 4000 yıl önce Anadolu'da kültür altına alınmıştır. Antik Anadolu coğrafyasında zeytin ve zeytin ağacı ile ilgili ilk yazılı bilgiler Hititçe tabletlerde karşımıza çıkmaktadır. Hititlerde doğada bulunan meyveleri günlük besin öğeleri arasında sıklıkla kullanmışlardır. Hitit Dönemi Anadolu'sunda yetişen ve Hititçe metinlerde karşımıza çıkan önemli bir meyve ağacı da zeytin ağacıdır. Hititçe metinlerde ^{GIS}SERDU ya da ^{GIS}ZERTU(M) olarak geçen zeytin ağacı günümüz Akdeniz, Ege ve Marmara bölgelerinde gerek besin değerinin yüksek oluşundan gerekse de ticari değerinden dolayı yoğun olarak ekilip dikilmektedir. Bu makalede Hititler Dönemi Anadolu'sunda zeytin ağacının yayılım alanı, zeytin ağacı ya da zeytinin Hitit kültüründeki yeri ve önemi, kültürlenleri ve ritüellerde kullanım alanları hakkında örnekler üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hitit, Zeytin, Zeytin Ağacı, ^{GIS}SERDU, ^{GIS}ZERTU(M)

Abstract

Humanity has had a hunter and gatherer lifestyle since the first period of history depending upon the conditions which have been offered them. Grains such as barley, wheat and oat, and fruit trees in the nature have been essential nutrients of people for many years. In the following ages, people have come to the position of producer from the position of consumer through sedentism. Even in this long process coming today from the first rustic life, people have consumed fruits of trees growing naturally or planted by themselves. The Hittites wrote the first sources about Anatolia's historical geography. From these written texts, we may obtain extend information about Anatolia's flora of the second millennium BC. Olive or olive tree was started to be bred in Mesopotamia 6000 years ago and cultivated in Anatolia 4000 years ago. We encounter the first samples about olive and olive tree in the geography of ancient Anatolia, in the Hittite tablets. The Hittites established frequently used fruit trees of nature among their daily nutrients. Olive tree is one of the important fruit trees growing in Anatolia of the Hittite Period and seen in the Hittite texts. Olive tree which is seen as ^{GIS}SERDU or ^{GIS}ZERTU(M) in the Hittite texts, has been commonly planted in today's regions of Mediterranean, Aegean and Marmara due to its both high nutritional and commercial values. During this paper, the distribution area of olive tree in Anatolia of the Hittite Period, the place and significance of olive tree or olive in the culture of Hittites, and its usage areas in cult rituals will be discussed.

Keywords: Hittite, Olive, Olive-tree, ^{GIS}SERDU, ^{GIS}ZERTU(M)

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Ünar, Ş. ve Ünar, A. (2021). Hitit Dönemi Anadolu'sunda Zeytin Ağacı. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(16), 143-149.

1. GİRİŞ

Anadolu eski çağlardan itibaren iklim çeşitliliği, bereketli ve geniş tarım arazileri, yüksek dağları, plato ve ovaları, hayvancılık için uygun mera ve çayırları, su kaynaklarının bolluğu gibi etkenlerden dolayı sürekli yerleşime sahne olmuş bir coğrafyadır (Ünal, 1989: 17; Ünar, 2018: 6260; Avcı, 1993: 226). Anadolu topraklarında Avrupa-Sibirya, Akdeniz ve İran-Turan Flora bitki örtüsü görülmektedir. Bundan dolayı Anadolu dünyanın beşinci zengin flora bölgesi olarak kaynaklara geçmiştir (Atalay, 1994: 180-181; Davis, 1965: 21-23; Avcı, 2005: 30-31). Anadolu topraklarında son yıllarda yapılan araştırmalarda 12.000 civarında bitki çeşidi tespit edilmiştir.

Türkiye ılıman kuşakta yer aldığı için bitki çeşitliliği oldukça zengin bir ülkedir. Anadolu tarihi coğrafyası hakkında ilk belge ve bilgilere Hitit Devleti Dönemi'nden kalan çivi yazılı tabletler vasıtası ile ulaşılmaktadır. Anadolu coğrafyasının kendilerine sunduğu bu zengin bitki çeşitliliğinden faydalanan Hititliler kullandıkları bu bitkilerin adlarını metinlerine kaydetmişlerdir. Hitit Anadolu'sunda yetişen bitki ve ağaçların isimlerini din, mitoloji, tıp, eczacılık, hukuk, fal ve büyü ile ilgili metinlerden öğrenmekteyiz (Ünar, 2018: 6260-6261).

Hititçe metinlerinden Anadolu coğrafyasında yetişen meyve ve sebzelerde çok fazla değişiklik olmadığı anlaşılmış, günümüzde yetişen bitki ve ağaç türlerinin Hitit Dönemi Anadolu'sunda da yetiştiği tespit edilmiştir. Elma, üzüm, kayısı, incir, nar, armut, muşmula, fıstık, kiraz, erik, zeytin, hurma ve nar gibi meyve/meyve ağaçları; dört çeşit buğday, iki-üç çeşit arpa, bezelye, fasulye, nohut, bakla, mercimek, havuç, soğan, sarımsak, pırasa, havuç, salatalık, su teresi, maydanoz, zeytin, kimyon, kekik, nane, kişniş, vb. gibi bitkiler Hitit metinlerinden tespit edilebilenlerden bazılarıdır (Ertem, 1972: 85-86; Şahingöz ve Akbulut ve Örgün, 2015: 392; Ünal, 2011: 280; Ünal, 1995: 75; İnan, 1939: 427-428; Sipahi, 2015: 40; Koç, 2006: 27-28; Vigo, 2014: 21; Hoffner, 2003: 100; Yaman, 2012: 13; Akın ve Özkoçak ve Gültekin, 2015: 41). Makale konumuzu oluşturan ve günümüz Anadolu'sunda sahil bölgelerinde yetişen ^{GIS}SERDU/ ^{GIS}ZERTUM zeytin ya da zeytin ağacı da metinlerde sıklıkla görülmektedir (Ertuğ, 2000: 174).

Zeytin ağacı ve zeytin ile ilgi yapmış olduğumuz bu çalışmanın temel kaynaklarını yazılı tabletlerin Latince transkripsiyon örnekleri oluşturmaktadır. Türkçeye ya da İngilizceye çevrilmiş olan metinlerde yer alan zeytin ağacı ve zeytinle ilgili örnekler incelenmiş önemli olduğu düşünülen bazı metinler makaleye alınmıştır. İnceleyeceğimiz metinler arasında bir arazi bağış belgesi (LSU 1, Arka yüz 28-39), bir doğum ritüel metni, analogi büyü, ekme metni ve kaybolan tanrı mitoslarından seçtiğimiz örnekler yer alacaktır.

2. ZEYTİN AĞACI

Yaz kış yapraklarını dökmeyen ağaç ya da ağaçcik şeklinde büyüyen zeytin ağacı *Oleaceae/Zeytingiller* ailesine mensuptur. *Yabani zeytin/sylvestris* dünya üzerinde otuza yakın türü bulunmakta, ülkemizde *Olea europaea* türüne mensup olan *olea europa eaeol easter/yabani zeytin/delice zeytin* ve *olea europa eaesativa/yenen zeytin/ehil zeytin türü* yetişmektedir (Baytop, 2007: 292; Eryılmaz, 2020: 18; Küçükkömürler ve Ekmen, 2008: 810-811). *Olea europa eaesativa/yenen zeytin/ehil zeytin* türünün meyveleri yeşil renkte olup olgunlaştıkça mor ve siyaha dönen zeytin ağacının boyu ise 2-10 metre arasında değişmektedir. Ortalama ömrü 300-500 yıl olmasına karşın 2000-3000 yaşına kadar yaşayabilmesi ve meyve vermesi bu ağacın kuraklıklardan çok fazla etkilenmediğinin bir göstergesidir. Zeytin ile ilgili yapılan çalışmalarda zeytin ağacının 3. Jeolojik zamanda Girit, İtalya, İsrail gibi bölgelerde yabani şekilde yetiştiği tespit edilmiştir (İplikçi ve Bakır, 2018; 14; Tunaloğlu, 2010: 15). Santorini adasında yapılan arkeolojik kazılar sırasında günümüzden 39 bin yıl öncesine ait *Olea europaea/yabani zeytin* türüne ait örneklerin açığa çıkması ile zeytin ağacının çok uzun süredir yeryüzünde olduğu anlaşılmıştır (Tunaloğlu ve Dokuzlu, 2019: 10). Anavatanı Akdeniz iklimi olan zeytin ağacı ılıman iklimin görüldüğü yerlerde yetişen bir ağaçtır. Zeytin ağacı günümüzden 6000 yıl önce Mezopotamya'da ıslah edilmeye başlamış, günümüzden 4000 yıl önce Anadolu'da kültür altına alınarak günlük besin listesindeki yerini almıştır (Breton ve Warnock ve Bervillé 2012: 4; Kaplan ve Arıhan, 2012: 2-3; İleri, 2019: 533; Janick, 2005: 269; Baytop, 2007: 292). Zeytin ağacının Akdeniz kültürüne yayılmasını Fenikeliler tüccarların önceleri zeytin ve zeytin yağ ticareti ile başlamış, daha sonra ise zeytin ağacı fidesi satışıyla tüm Akdeniz'e yayılmıştır.

Zeytin ya da zeytin ağacı pek çok uygarlığın yazılı metinlerinde karşımıza değişik isimlerle çıkmaktadır. Anadolu'da yaşamış olan üçüncü binyıl halkı Luwilerin dilinde "ela" şeklinde geçen zeytin, Luwiceden Latinceye "olea", "olivum" şeklinde geçerek günümüzde kullanılan "olive" şeklini almıştır

(Atilla, 2003: 17). İbrani dilinde “zeyt” olarak karşımıza çıkan zeytin Arapçaya “ez zeyt” şeklinde geçmiş, günümüz Türkçesinde kullanmış olduğumuz zeytin kelimesi bize Arapçadan geçmiştir. Hitit dönemi çivi yazılı belgelerde genellikle Akadça G^{IS} ZERTI/UM ya da G^{IS} ZERTUM olarak karşımıza çıkmaktadır (Arıkan, 2006: 2-3; Ertem, 1987: 67-68.).

3. HITİT METİNLERİNDE ZEYTİN/ZEYTİN AĞACI

Anadolu'nun çeşitli bölgelerindeki Hitit şehirlerinde yapılan kazılarda ele geçirilen tıp, büyü, fal, din ve hukuk metinlerinde ağaçlarla ilgili bilgiler yer almaktadır. Hititçe tabletlerde ağaçlar için “ G^{IS} -”determinatifi, Hititçe ağaç anlamına gelen “taru-/daru” ya da “*IZZU/İŞU*” kelimesi kullanılmıştır (Singer, 1987: 184; Hoffner, 1994: 104; Hoffner, 1995: 108; Weeks, 1985: 14; Ünal, 2016: 130 ve 526; Sturtevant, 1931: 31). Hitit metinlerinde G^{IS} SERDU/ G^{IS} ZERTUM/zeytin ağacı ile ilgili yer alan belirli başlı örnekler ele alınacaktır. Zeytin ağacı ile ilgili ele alacağımız ilk örnek Büyük kral I. Arnuwanda, büyük kraliçe Aşmunikal ve prens Tuthaliya'nın mühürlerini içeren arazi bağış belgesidir.

“Bay Pulliyanni'nin mülkü: “2 adam: Pulliyani, Aşşarta; 3 hizmetçi: Aparkammi, Iriyatti, Hapilu; 4 kadın: Teşmu, Zidandu, Şakkummilla, Huliyaşuhani; 3 kız çocuğu, Kapaşşanni, Kapurti, Paşkuwa; 2 yaşlı kadın, Arhuwaşşi, Tutuwani; (toplam) 14 baş (kişi). 4 sığır, 2 eşek, 2 inek, 1 dana, 2 sabana koşulmuş sığır; (bir) boğa, 1 buzağı; 6 sığır, 10 keçi, 7 oğlak; onlar (toplam) 17 keçi. 1 ev, (bir) bağ (ile)zeytin ağaçları (ve) incir ağaçları Şayanuwanta şehrinde bay Purlišari'nin mülkünden; 7 1/2 IKU bağ Antarla şehrinde; bay Hantapi'nin mülkünün yakınında” (Reyhan, 2017: 79; Erkut ve Reyhan, 2012: 84).

LSU 1, Arka yüz 28-39'da yer alan bilgilerde Hitit kralının yapmış olduğu bir arazi bağışında arazi içerisinde zeytin ağacı dikili olduğu bilgisi yer almaktadır. LSU 1, Arka yüz 28-39'a konu olan bu arazi Hitit devletin sınırları içinde yer almakta olup, coğrafi bölgesinin neresi olduğu tam olarak bilinmemektedir. Ancak günümüz Anadolu coğrafyası incelendiği zaman belgede bahsi geçen arazinin zeytin ağacının yetişme şartları göz önünde bulundurularak Akdeniz ya da Ege bölgesi olduğu tahmin edilmektedir.

Hitit tabletlerinde zeytin ağacı ile ilgili bilgilerin yer aldığı bir başka örnek ise doğum ritüelinin anlatıldığı metindir. Tablette doğum ritüeli sırasında kullanılan zeytin ağacı şu şekilde yer almaktadır: *“ LU patili (bir rahip)doğum iskemlesini leğenden: G^{IS} ERIN'i (Sedir ağacı), G^{IS} Paini'yi (Ilgın ağacı), ve G^{IS} ZERTUM'u (Zeytin ağacı) ağaçtan aldıktan sonra kadın ağızını temizler”* şeklinde bir ifade kullanılmaktadır (Ayali-Darshan, 2013: 5; Reyhan, 2010: 646-647; Puhvel, 2004: 213). Doğum sırasında uygulanan dini amaçlı bir uygulamada Hitit metinlerinde sıklıkla karşımıza çıkan sedir ağacı ile birlikte zeytin ağacının da metinde yer alması oldukça önemli bir olaydır. Bu örnekte sedir ağacı ile birlikte kullanılan zeytin ağacı muhtemelen doğum yapacak olan kadının arındırılması ile ilgili bir uygulama olmalıdır. Doğum yapacak kadının ağızını sedir, zeytin ve ılgın ağaçlarının dalları ile arındırmasına yönelik bir uygulamadır. Zeytin ağacının bu metindeki kullanımından anlaşılacağı üzere muhtemelen arındırıcı bir özelliğe sahip olduğu Hititli rahipler ve doktorlar tarafından düşünülmüştür (Ünar, 2019a: 45).

Bir analogi büyüünde (benzetme büyüü) ise zeytin ağacı: *“Nasıl zeytin kalbinde yağ bulunduruyorsa, Ana Tanrıçanın da Hatti ülkesinin kralı ve kraliçesini, prenslerini ve Hatti ülkesinin insanlarını kalbinde ve ruhunda arkadaşça bulundurması dilenmektedir”* şeklinde yer almaktadır (Güterbock, 1968: 66-67; Gurney, 1977: 52-53; Eskiörük, 2016: 232; Kaplan ve Arıhan, 2012: 4). Benzetme büyüünde zeytin ağacı ve onun meyvesi hakkında bilgiler yer almaktadır. Metinde geçen bilgiler ışığında Hititlerin zeytinden yağ çıkararak; bu yağı ritüellere katılan insanların ya da kullanılan hayvanların, tanrılar için hazırlanan kurban ekmeçlerinin yağlanması için kullanıldığı bilinmektedir (Bülbül, 2017: 275).

Tanrılarının da tıpkı insanlar gibi özellikleri olduğunu düşünen Hititler herhangi bir nedenden dolayı kendilerini terk eden tanrılarını geri çağırmak için Kizzuwatna kökenli yakarma ya da çağırma ritüellerini kullanmışlardır. Bu ritüellerde sıklıkla incir, incir ağacı, bal, kızıl buğday, malt ve zeytin ağacı, zeytin veya zeytinyağı gibi tanrılarının hoşuna gıyceklerini düşündükleri ürünleri ayin masası üzerinde buldurmışlardır (Reyhan, 2009: 97; Arıkan, 1998: 281). Ritüel masası üzerinde zeytin/zeytin ağacı ya da zeytinyağının buldurulmasındaki amaç tanrılarının hoşnut edilmesi ve kızgınlıklarını giderme çabasıdır. Hıanna'ın kayboluşu ve Kâtip Pırça'nın Fırtına Tanrısının Kayboluşu mitoslarında zeytin/zeytin ağacı ve zeytinyağı örnekleri görülmektedir (Ünar, 2019b: 18; Ünal, 2003: 176).

Tanrıça Hanaḥanna'nın kayboluşu "... *"Hanaḥanna'nın kızgınlığı, öfkesi], günahı [ve hiddetini meyve bahçesine], ormana ya da [tarlaya girmesin].... Hanaḥanna'nın ruhu [yanan bir] fundalık gibi söndürüldü...[Hanaḥanna] öfkesi, hiddeti, günahı [ve küskünlüğü] de aynı şekilde yanıp yok olsun.... [İşte bak! Zeytin konulmuştur]. Nasıl ki zeytin (tanesinin) özünde yağ [saklıdır. Hanaḥanna] d Hatti Ülkesi (kralı), kraliçe ve çocuklarına karşı ruhunda, kalbinde aynı şekilde iyilik [sakla].... İşte bak! Kuru üzümler konulmuştur... İşte bak! Ceviz konulmuştur... [İşte bak! Senin için teskin edici bitkinin dileği (burada) bulunur. Hanaḥanna, senin ruhun, kalbin yatışmış ol]sun. HattiÜlkesinin [kralı], kraliçesi ve çocukları yatışmış [olsun]... İşte bak! Senin için [incirin] dileği (burada) bulunur. ... [İşte bak! Zeytinin] dileği (burada) [bulunur. Nasıl ki zeytin]n... (Hoffner, 1998, 29; A. KUB XXXIII 54+47- B. KUB XXXIII48- C. KUB XXXIV 76.)*

Katip Pirḫa'nın Fırtına Tanrısının Kayboluşu "... *Renkli çiçek nasıl büyüyüp (gelişirse), Ey Fırtına Tanrısı senin ruhun da çiçek gibi büyüsün. Böyle dualı sözler dağılmış olsun ve kulağında sakla. Kral ve kraliçenin sana söyledikleri (sözleri de) işit. İşte bak! İncir ağacı nasıl üzülmese ve incir içinde bin tohum saklarsa senin kalbin de iyi sözler saklasın. Nasıl ceviz kırılır ve kabuğu fırlatıp atılırsa, sen de kalbini yücelt. Sen Fırtına Tanrısı, kötü sözleri fırlatıp at. İyi sözleri al. Kuru üzüm nasıl üzümün özünü saklarsa, nasıl zeytin özünde yağ saklarsa, aynı şekilde Fırtına Tanrısı da özünde kral ve kraliçenin çocuklarına iyilik, sağlık dinçlik (içinde) uzun ömür, neşe ve sevinç saklasın... (Birinci Tablet: 1. KBo XIII 86- 2. KUB XXXIII 32- 3. KBo XXVI 129).*

Zeytin ağacı ile ilgili olan bu iki kaybolan tanrı mitosunun genel özelliği giriş, gelişme, tanrı ya da tanrıçanın kaybolması, tanrı ya da tanrıçanın bulunarak geri getirilmesi ile her şeyin normale dönmesidir. Kızgınlık ve öfkeye kapılan tanrı ya da tanrıçalar "arınma ritüeli" ile sakinleştirilmeye çalışılmış, bu ritüellerde zeytin/zeytin ağacı ya da zeytinyağı kullanılmıştır. Zeytin ve zeytinyağının sakinleştirici ve bedeni rahatlatıcı etkisi tanrı ya da tanrıçaya geçirilmeye çalışılmıştır. Hitit mitoloji metinlerinde zeytin ve zeytinyağının tanrıların yurtlarına veyahut evlerine geri getirilmesinde kullanılması bu ürünlerin önemini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Hitit kültüründe zeytin ve zeytinyağına dair örnekler ekmek ve ekmek yapımı ile ilgili metinlerde de karşımıza çıkmaktadır. Çivi yazılı tabletlerde yer alan NINDA IM-ZU/NINDA EMŞU/NINDA IMŞU adlı ekşi mayalı ekmeğin yapımında ^{GIS}ZERTUM/zeytin ağacı kullanılmaktaydı (Ünal, 2016: 376; Karauğuz, 2006: 35). Ekmek metinlerinde geçen zeytin ile ilgili bir başka örnek ise zeytinyağı, bal, peynir gibi ürünler ile yapılarak kurban çukurunda büyük bir kuşla yakılarak ritüel amaçlı kullanılan örnektir (Karauğuz, 2006: 84). Hitit mutfak kültürünün zenginliğini yansıtan ekmek çeşitleri arasında zeytin ya da zeytinyağı ile yapılan örnekler bize zeytinin Hititler açısından oldukça önemli bir besin olduğunu düşündürmektedir.

Hititlerde zeytin kullanımına dair vereceğimiz bir başka örnek ise Kizzuwatna'lı Maštikka'nın aile içi kavgalara karşı yaptığı büyü ritüelidir. Aile içindeki kavgaların durması, aileye huzur ve sakinlik gelmesi için zeytin/ zeytinyağı ile yapılan ritüelde zeytin şu şekilde geçmektedir:

"[] yağ, 5 ince ekmek, 1 tarna ağırlığına kurban ekmeğini, [] küçük bir kap, saf zeytinyağı,[mey]va, incir, kuru üzüm... Ve onu onların üzerinde çevirir, iki kurban sahibi onun ağzına tükürürler ve koyunu keserler, sonra onu tamamıyla parçalarlar, ocak yaparlar ve yakarlar, bal ve de saf zeytinyağını üzerine dökerler, tatlı kurban ekmeğini parçalar, onu ocağa fırlatır ve şarap sunar... Arkasından yedi hupuwai kabını alır, onları şarap, saf zeytinyağı, bal ile doldurur (ayrıca) inciri, kuru üzümü, siniri, tuzu (ve) içyağını (da) ekler, hupuwai kabını ocağa döker, hupuwai kabını ise kırar" (Reyhan, 2008: 237-239).

Kaybolan tanrıları geri çağırma ritüellerinde olduğu gibi Kizzuwatna'lı Maštikka'nın yaptığı büyü ritüelinde de zeytin ya da zeytinyağı ritüel masası üzerinde bulunan önemli nesnelere arasında yer almaktadır. Zeytin ve zeytinyağı tanrıların rahatlatılması, öfkelerinin alınması, tanrıların kalplerinin ve ruhlarının yumuşaması için büyü, fal, mitoloji metinlerinde sıklıkla kullanılmıştır.

Tüm Ön Asya uygarlıklarında olduğu gibi Hitit Devleti'nin de temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılığa dayanmaktaydı. Hitit Hukuku incelendiği zaman kanun maddelerinin bir kısmı tarımla ilgili maddelerden oluşmaktaydı. (Yiğit, 2002: 766; Taş, 2008: 75; Demirel ve Sevim, 2012: 202). Hitit kanun maddelerinde arpa, buğday, yulaf, üzüm, armut, erik, kayısı vb. gibi tarımsal ürünler yer alırken, zeytin

ağacı ya da zeytin ile ilgili herhangi bir madde veyahut ibarenin yer almaması Hitit çekirdek bölgesinde zeytin ağacının tanınmadığına yorumlanmaktadır.

Hitit coğrafyasında zeytin ile ilgili verebileceğimiz bir diğer örnek Hitit Devleti'nin başkenti Hattuşuş şehrinde yer alan Tapınak I'nın etrafında yer alan depo odalarında zemine sabit iki sıra halinde gömülmüş 900 ile 1750 litre arasında hacimlere sahip 68 pithostur (Bittel, 1972: 46; Dörfler-vd.: 2011, 112; Seeher, 2011: 304; Seeher, 2002: 452; Mielke, 2011: 177; Alparslan, 2013: 509; Alparslan, 2010: 31-32). Bu pithosların içinde şarap ya da zeytinyağı depolandığı düşünülmekte olup; ürünlerin devlet tarafından toplanan yıllık vergiler ve haraçlar olduğu bilinmektedir (Klengel, 1975: 195-vd.).

4. SONUÇ

Antik Akdeniz toplulukları ve halkları için hayati bir öneme sahip olan zeytin ağacının anavatanı Akdeniz Bölgesidir. Akdeniz coğrafyasında Akdeniz iklimi içerisinde yetişen zeytin ağacının meyvesi geçmişte yaşamış pek çok uygarlık tarafından çeşitli alanlarda kullanılmıştır. Zeytin ağacının meyvesi taze, salamura ve kuru olarak tüketilmiş ya da meyvesi çeşitli işlemlerden geçirilerek zeytinyağı olarak kullanılmıştır. Zeytin ağacından elde edilen yağ uzun zaman aydınlatma maddesi, el yüz ve vücudun yağlanması, parfüm yapımı gibi amaçlar doğrultusunda kullanılmıştır.

Zeytin günümüzde Akdeniz'e kıyısı olan bütün ülkelerde ve Avustralya, Kaliforniya gibi Akdeniz iklimi görülen yerlerde yetişmektedir. Zeytin ağacı MÖ. 6000'de Mezopotamya da kültür altına alınmaya başlamış, MÖ. 4000'de Anadolu'nun güney ve güneydoğusunda ıslah altına alınmıştır. Doğu Akdeniz'de kültür altına alınan zeytin ağacı Fenikeli tüccarlar vasıtasıyla tüm Akdeniz coğrafyasında yayılmıştır. Zeytin ve zeytinyağı bazı bilim insanları ve araştırmacılar tarafından Antik Yunan ya da Grek kültürü ile ilişkilendirilmektedir. Ancak zeytin ve zeytinyağı kültür Levant bölgesinde ve Anadolu'da doğarak çeşitli etmenlerle Antik Grek kültürüne geçmiştir.

Orta Anadolu'da Kızılırmak kavsi içerisinde kurulan Hitit Devleti'ne ait arazi bağış belgelerinde zeytin ağacının yer alması, doğum ritüellerinde doğumu yaptıracak olan rahibin zeytin ağacından bir parça kullanması, analogi büyülerinde zeytinin morfolojik özelliklerinden bahsedilmesi, kaybolan tanrıların geri getirilmesini konu alan mitoslarda tanrıların zeytin ya da zeytinyağı ile cezbedilmeye çalışılması, ekme ile ilgili metinlerde zeytin ile yapılan bir ekme çeşidinin yer alması, aile içi şiddetin engellenmesine yönelik büyü uygulamalarında zeytin ağacı ya da zeytin karşımıza çıkması Hititler'in özellikle bir prestij yiyeceği olarak zeytine verilen önem ile ilgili olmalıdır. Ele aldığımız metinlerde zeytin ya da zeytin ağacının ritüellerde sıklıkla kullanıldığı gözlemlenmiş, bu durum bize bu ağacın ve meyvesinin dini, ritüalistik ve kiltle ilgili özel kullanım amacına hizmet eden bir ürün olduğunu düşündürmüştür.

Hitit çivi yazılı metinlerde zeytin ağacı için Akad'ca ^{GİS}SERDU/ ^{GİS}ZERTUM kelimeleri karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yapılan kazılarda ele geçirilen büyü, fal, tıp, eczacılık ve hukukla ilgili tabletlerde İ ^{GİS}ZERTI/UM ya da ^{GİS}ZERTUM kelimelerine rastlamamıza karşın zeytin ya da zeytin ağacı için Hititçe bir kelime kullanılmamış olması bizi düşündürmektedir. Zeytin ağacı için kullanılan kelimelerin Akadca olması Hititlerin zeytin ağacını tanımadıkları ya da zeytin ağacının Hitit coğrafyasında yetişmediği şeklinde yorumlanmaktadır.

Hitit Dönemi Anadolu coğrafyasının iklimi incelendiği zaman günümüz iklim yapısı ile benzer olduğu anlaşılmaktadır. Bu benzerliğe ve Hitit kanun maddelerinde zeytin ağacı ile ilgili herhangi bir maddenin yer almaması, ya da kanun metinlerinde zeytin ağacının geçmemesi gibi faktörler göz önüne alındığında, Hitit çekirdek bölgesinde bu ağacın tanınmadığı ya da yetiştirilmediği, zeytinin Güney, Batı ve Güneydoğu eyaletlerinden vergi ya da hediye olarak başkente gönderildiği şeklinde yorumlanabilir.

KAYNAKÇA

- Akın, G.; Özkoçak, V. ve Gültekin, T. (2015). Geçmişten Günümüze Geleneksel Anadolu Mutfak Kültürünün Gelişimi. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, 0(30), 33-51.
- Alparslan, M. D. (2013). Bir İmparatorluğu Ayakta Tutabilmek: Ekonomi ve Ticaret. (Ed. Alparslan, M. D. ve Alparslan, M.). *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu İçinde* (s. 506-519). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Alparslan, M. (2010). *Eski Anadolu'da Ticaret (M.Ö. II. Binyıl)*. İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.
- Arıkan, Y. (1998). A Study on Hittite Religion. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 38(1-2), 271-285.
- Arıkan, Z. (2006). Midilli - İstanbul Arasında Zeytinyağı Ticareti. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 0(25), 1-28.

- Atalay, İ. (1994). *Türkiye Coğrafyası*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Atilla, A. N. (2003). *Batı Anadolu Zeytinyağı Kültürü*. İzmir: Tariş Zeytin Kitaplığı.
- Avcı, M. (1993). Türkiye'nin Flora Bölgeleri ve "Anadolu Diagonali"ne Coğrafi Bir Yaklaşım. *Türkiye Coğrafya Dergisi*, 0(28), 225-248.
- Avcı, M. (2005). Çeşitlilik ve Endemizm Açısından Türkiye'nin Bitki Örtüsü. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, 0(13), 27-55.
- Ayali-Darshan, N. (2013). The Origin and Meaning of the Crimson Thread in the Mishnaic Scapegoat Ritual in Light of an Ancient Syro-Anatolian Custom. *Journal for the Study of Judaism*, 0(44), 1-23.
- Baytop, T. (2007). *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Breton, C. M.; Warnock, P. ve Bervillé, A. J. (2012). Origin and History of the Olive. (Ed. Innocenzo Muzzalupo). *The Olive Cultivation, Table Olive and Olive Oil Industry in Italy* İçinde (s. 3-22). Croatia.
- Bittel, K. (1972). *Boğazköy Rehberi*. Ankara: Ankara Arkeoloji Müzesi Yayınları.
- Bülbül, P. (2017). Eski Anadolu'da Tarım Faaliyetleri. *Tarihin Peşinde Dergisi*, 0(17), 269-282.
- Davis, P. H. (1965). *Flora of Turkey and The East Aegean Islands*. 0(I), 1-28, Chicago: Michigan University Press.
- Demirel, S. ve Sevim, U. (2012). Hitit Tarımı Hakkında Bir İnceleme. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 0(6), 200-211.
- Dinçol, B. (2013). Hitit Yasaları. (Ed. Alparslan, M. D. & Alparslan, M.). *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu İçinde* (s. 520-533). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dörfler-vd. (2011). Environment and Economy in Hittite Anatolia. *Insights Into Hittite History and Archaeology, Colloquia Antiqua*, 0(2), 99-124.
- Erkut, S. ve Reyhan, E. (2012). Hititlerde Toprak Edinme ve Arazi Bağış Belgelerinden Örnekler. *ACTA TURCICA*, 0(IV/1), 80-86.
- Ertem, H. (1972). Çivi Yazılı Metinlere Göre "Hititlerde Tarla Tarımı", VII. Türk Tarih Kongresi Bildiriler Kitabı, 25-29 Eylül 1970 (S. 84-89), Ankara.
- Ertem, H. (1987). *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Florası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ertuğ, F. (2000). Linseed Oil and Oil Mills in Central Turkey Flax/Linum and Eruca, Important Oil Plants of Anatolia. *Anatolian Studies*, 0(50), 171-185.
- Eryılmaz, A. (2020). *Geçmişten Günümüze Zeytin Ve Zeytinyağı Dünya-Akdeniz-Türkiye*. Kendi Yayını: Mart Matbaası.
- Eskiyörük, D. (2016). Antik Çağda Zeytin ve Zeytinyağı: Kilikya Bölgesi Örneği, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 4(Special Issue 1), 228-243.
- Gurney, O. R. (1977). *Some Aspects of Hittite Religion*. Oxford: Published For The British Academy.
- Güterbock, H. G. (1968). Oil Plants in Hittite Anatolia. *Journal of the American Oriental Society*, 88(1), 66-71.
- Hoffner, H. A. (1974). *Alimenta Hethaeorum Food Production in Hittite Asia Minor*. New Haven: American Oriental Society Press.
- Hoffner, H. A. (1994). The Hittite Word for "Oil" and Its Derivatives. *In Historische Sprachforschung* 107(2), 104-112.
- Hoffner, H. A. (1995). Oil in Hittite Texts. *The Biblical Archaeologist*, 58(2), 108-114, Anatolian Archaeology: A Tribute to Peter Neve.
- İmparati, F. (1992). *Hitit Yasaları*. Ankara: İtalyan Kültür Heyeti Yayınları.
- İleri, O. (2019). Antik Çağ'da Akdeniz Kıyılarında Zeytinyağı Üretimi. (Ed. Oktay Dumankaya). *Çağlar Boyunca Üretim ve Ticaret: Prehistorya'dan Bizans Dönemi'ne İçinde* (s. 533-542). Ankara: Bilgin Kültür Sanat.
- İnan, A. (1939). Etilerde Ekonomi Hayatı. *Belleten*, III(11-12), 423-435.
- İplikçi, A. E. ve Bakır, G. (2018). Klazomenai Zeytinyağı İşliği. (Ed. Ayşegül Sabuktay). *Zeytinin Akdeniz'deki Yolculuğu Konferans Bildirileri İçinde* (s. 14-36). İzmir: Dinç Ofset Matbaa.
- Janick, J. (2005). The Origin of Fruits, Fruits Growing, and Fruit Breeding. *Plant Breeding*, Rev. 25, 255-320.
- Kaplan, M. ve Arıhan, S. K. (2012). Antik Çağdan Günümüze Bir Şifa Kaynağı: Zeytin ve Zeytinyağının Halk Tıbbında Kullanımı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 52(2), 1-15.
- Karağuz, G. (2006). *Hititler Dönemi'nde Anadolu'da Ekmek*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Klengel, Von H. (1975). Zur Ökonomischen Funktion Der Hethitischen Tempel. *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici, Fascicolo*, XVI, 181-200.
- Küçükkömürler, S. ve Ekmen, Z. (2008). Barışın Simgesi Zeytin ve Anadolu Kültürü, ICANAS-38, Bildiri Kitabı, 10-15 Eylül 2007, (s. 809-820). Ankara.
- Mielke, D. P. (2011). Hittite Cities: Looking For A Concept. *Colloquia Antiqua*, 0(2), 153-194.
- Puhvel, J. (2004). Bunch of Grapes, Swarm of Locusts. *Journal of Cuneiform Studies*. 57(56), 127-128.

- Reyhan, E. (2008). Eski Anadolu Kültüründe Büyü ve Büyücülük. *Gazi Akademik Bakış*, 2(3), 227-242.
- Reyhan, E. (2009). Kayıp Tanrı Telipinu Mitosu: Eskiçağ Anadolu Mitolojisinden Bir Kesit. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28(45), 85-106.
- Reyhan, E. (2010). Ortaköy/Şapinuwa'dan Kizzuwatna Kökenli Ritüellerde Geçen Yeni Bazı "Kurban Terimleri, VII. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri, Çorum, 25-31 Ağustos 2008, Cilt II, (s. 637-650), Ankara.
- Reyhan, E. (2017). *Hitit Devleti'nde Siyaset ve Yönetim Direktif, Yemin ve Sadakat*, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Seeher, J. (2011). Hititlerin Başkenti Hattuşa. *Arkeo Atlas Dergisi*, 1(Özel Koleksiyon), 302-309.
- Seeher, J. (2002). Kutsal Alanlar-Kült Yerleri ve Çok İşlevli Kuruluşlar: Hitit Başkenti Hattuşa'da Büyük Tapınak ve Tapınak Mahallesi. (Haz. Wenzel Jacop). *Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk İçinde* (s. 450-452). Bonn: Kunst und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland.
- Singer, I. (1987). Oil in Anatolia According to Hittite Texts. (Eds. M. Heltezer vd.). *Olive Oil in Antiquity, Israel and Neighboring Countries From Neolithic to Early Arab Period*, Haifa: The Culture and Art Division Ministry of Education and Culture İçinde (s. 183-186). Haifa, İsrail: The Culture and Art Division Ministry of Education and Culture.
- Sipahi, T. (2015). Anadolu'da Gıda Kültürü'nün 3500 Yıllık Geçmişi. *Gıda Mühendisliği Dergisi*, 17(41), 35-47.
- Sturtevant, E. H. (1931). *Hittite Glossary: Words of Known or Conjectured Meaning With Sumerian Ideograms and Accadian Words Common in Hittite Texts*. Baltimore.
- Şahingöz, S. A.; Akbulut, B. A. ve Örgün, E. (2015). Hititler Döneminde Beslenme ve Mutfak Kültürü, III. Uluslararası Halk Kültürü Sempozyumu, 08-10 Ekim 2015, (s. 389-395), Ankara.
- Taş, İ. (2008). Hititlerde Ölçü Birimleri ve Bunların Hitit Metinlerinde Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 79-90.
- Tunalıoğlu, R. (2010). Türkiye Zeytinciliğinde Tarihsel ve Ekonomik Gelişmeler. *Zeytin Bilimi*, 1(1), 15-22.
- Tunalıoğlu, R. ve Dokuzlu, S. (2019). Zeytin Ağacı, Dünyada ve Türkiye'de Hâlâ "Ölümsüz" Müdür? *TÜRKTOB Dergisi*, 0(29), 10-13.
- Ünal, A. (1989). Orta ve Kuzey Anadolu'nun M.Ö. 2. Binyıl İskân Tarihiyle İlgili Sorunlar. *Anadolu*, 0(XXII), 1981/1983, 17-37.
- Ünal, A. (1995). *Hatti ve Hitit Uygarlıkları*. İzmir: Etibank Yayınları.
- Ünal, A. (2003). *Hititler Devrinde Anadolu*, (Cilt II). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Ünal, A. (2011). Hitit Mutfağı. *Arkeoatlas Dergisi*, 1(Özel Sayı), 280-281.
- Ünal, A. (2016). *Hititçe-Türkçe Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük Hattitçe, Hurrice, Hiyeroglif Luwicesi, Çivi Yazısı Luwicesi ve Palaca Sözlük Listeleriyle Birlikte*. Ankara: Bilgin Kitabevi.
- Ünar, Ş. (2018). Hitit Metinlerinde Geçen Bazı Çiçekler, Otsu Bitkiler ve Kullanım Alanları. *International Social Sciences Studies Journal*, 4(28), 6260-6266.
- Ünar, Ş. (2019a). Hitit Kanun Maddelerinde Yer Alan Tarımla İlgili Bazı Suçlar ve Hukuki Uygulamalar. *Al-Farabi International Journal on Social Sciences*, 3(Issue 3), 89-105.
- Ünar, Ş. (2019b). Hitit Dönemi Anadolu'sunda Meyve Ağaçları. *ANASAY*, 0(9), 11-30.
- Vigo, M. (2014). The Use of (Perfumed) Oil in Hittite Rituals: With Particular Emphasis on Funerary Practices. *Journal of Intercultural and Interdisciplinary Archaeology*, 1(1), 25-37.
- Yiğit, T. (2002). Hititçe Çivi Yazılı Belgelere Göre Çoban. *Belleten*, LXVI(247), 765-787.
- Weeks, D. M. (1985). *Hittite Vocabulary: An Anatolian Appendix to Buck's Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*. Los Angeles.

